

Opportunities and Threats of the Cyber Space in Imam Khamenei's Quranic Perspective*

Seyed Mohammad Alavizadeh*

Abstract

The cyber space holds significant importance due to its unique capabilities, offering both opportunities and potential threats. Imam Khamenei (may God protect him) has emphasized, for years, the necessity of utilizing the opportunities and being cautious of the threats posed by the virtual space, considering its high media literacy and understanding the nature of media, especially the virtual space, from a Quranic perspective. This research aims to explore Imam Khamenei's statements regarding the opportunities and threats of the cyber space using library resources and a descriptive-analytical method. The findings indicate that, from his viewpoint, the country's cyber space is under the control of foreigners, posing a significant potential and actual threat by enabling cultural invasion and soft war against the nation. The struggle against these threats and liberating the virtual space from their dominance is considered a form of jihad for God's sake. Furthermore, the cyber space is seen as an opportunity for jihad by serving the people, disseminating divine teachings and virtues, addressing religious, political, and cultural ambiguities and questions, fostering scientific growth in the country, and spreading beneficial knowledge among the population.

Key words: Quranic Perspective, Imam Khamenei, Cyber Space Opportunities, Cyber Space Threats.

---

*. Date of Receipt: 10/5/1402 SH (June 31, 2023 CE) & Date of Acceptance: 2/9/1402 SH (November 24, 2023 CE)

*. Doctoral Researcher in Quran and Sciences (Psychology Specialization), Al-Mustafa International University - Email: alavizade@mail.ir

فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای*

سید محمد علوی زاده*

چکیده

فضای مجازی با توجه به قابلیت‌های ویژه‌ای که دارد از دو جهت حائز اهمیت است. یکی به خاطر فرصت‌ها و موقعیت‌هایی که به واسطه آن در جهت پیشرفت مادی و معنوی جامعه ایجاد کرده است و دیگری به خاطر تهدیدها و خطراتی که دارد. امام خامنه‌ای (حفظه الله) با توجه به سواد رسانه‌ای بالا و شناخت خوبی که از ماهیت رسانه‌ها به ویژه فضای مجازی دارند؛ همچنین با نگاه قرآنی به فضای مجازی، از سال‌ها پیش، تأکیدات فراوانی بر لزوم استفاده از فرصت‌های فضای مجازی و لزوم بر حذر بودن از تهدیدها و خطرات آن دارند. از این‌رو هدف این تحقیق آن است که با استفاده از منابع کتابخانه‌ای و با روش توصیفی و تحلیلی به یافتن مستندات و مبانی قرآنی فرمایشات ایشان در مورد فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی بپردازد. یافته‌های این پژوهش حاکی از آن است که از منظر ایشان فضای مجازی کشور تحت سلطه بیگانگان است که این یک تهدید بالقوه و بالفعل بزرگی است که به واسطه آن اقدام به تهاجم فرهنگی و جنگ نرم علیه ما می‌کنند که مقابله با آن‌ها و خارج کردن فضای مجازی از تحت سلطه آن‌ها جهاد فی سبیل الله است. همچنین به عنوان یک فرصت برای جهاد می‌توان از فضای مجازی به عنوان وسیله‌ای برای خدمت‌رسانی به مردم و ابلاغ و انتشار خوبی‌ها و معارف الهی در بین آن‌ها و همچنین شناخت شبهات و پرسش‌های مختلف دینی، سیاسی، فرهنگی مردم و پاسخ به آن‌ها و همچنین رشد علمی کشور استفاده کرد.

واژگان کلیدی: اندیشه قرآنی، امام خامنه‌ای، فرصت‌های فضای مجازی، تهدیدهای

فضای مجازی.

* تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۵/۱۰ و تاریخ تأیید: ۱۴۰۲/۹/۲

* دانش پژوه دکتری رشته قرآن و علوم (گرایش روانشناسی)، جامعه المصطفی العالمیه: alavizade@mail.ir

مقدمه

فضای مجازی که یکی از رسانه‌های نوظهور در عصر حاضر است با توجه به ویژگی‌های خاصی که دارد فرصت‌ها و تهدیدهای فراوانی برای هر فرد و حتی هر جامعه، ملت و هر فرهنگی ایجاد کرده است چراکه قادر است در کوتاه‌ترین مدت تأثیرات فوق‌العاده‌ای بر اندیشه‌ها و سبک زندگی افراد دارد. از این رو به یکی از مهم‌ترین و پردغدغه‌ترین مباحث تبدیل شده است.

از ویژگی‌های مهم فضای مجازی، سرعت سرسام‌آور و دامنه و قلمرو وسیع آن است چراکه فضای مجازی حدود مرزی از نظر مکانی و زمانی ندارد. از این رو یک پست فضای مجازی که حاوی یک یا چند پیام است با سرعت مرزهای جغرافیایی را درمی‌نوردد و به مخاطبین بسیاری در اقصی نقاط جهان مکانی کیلومتریها با ما فاصله دارند می‌رسد.

ویژگی بسیار مهم فضای مجازی جذابیت بالای آن است که به خاطر مخاطب محور بودن آن، دیده شدن کاربران در آن، امکان گمنام و ناشناس بودن در آن، احساس آزادی بیان در آن، دسترسی آسان به اطلاعات مورد نیاز و مورد علاقه، تنوع محتوا، ارتباط‌گیری آسان، کیفیت و هیجان بالا و... حاصل شده است. با این وجود بخش عمده‌ای از فضای مجازی در کنترل و تحت سلطه و استعمار کشورهای مستکبر است که این سرمنشأ بسیاری از آسیب‌ها و مشکلات همه‌جانبه فرهنگی، عقیدتی، اقتصادی، اجتماعی و سیاسی است.

مقام معظم رهبری با بصیرت کامل و شناخت دقیق این فضا از سال‌ها پیش تأکیدات فراوانی نسبت به توجه به فضای مجازی و لزوم استفاده از فرصت‌های موجود در آن و احتیاط کامل نسبت به خطرات و آسیب‌های آن داشته‌اند.

با توجه به نوپدید بودن فضای مجازی در قرآن بحثی از آن به میان نیامده است اما از آسیب‌ها، تهدیدها و فرصت‌هایی که به واسطه آن به وجود آمده است در آیات الهی نمونه فراوانی وجود دارد.

از این رو از باب جهاد تبیین و کمک به رشد سواد رسانه افراد جامعه و در راستای معرفی شخصیت قرآنی مقام معظم رهبری این تحقیق در پی آن است که فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای را تبیین و تشریح نماید. داده‌های این تحقیق، به روش کتابخانه‌ای گردآوری شده و به روش توصیفی و تحلیلی پردازش می‌شود.

نوآوری این مقاله از این جهت است که تنها تحقیقی است که به بیان فرصت‌ها و تهدیدهای فضای مجازی در اندیشه قرآنی امام خامنه‌ای می‌پردازد.

پیشینه تحقیق

با توجه به اهمیت فضای مجازی از منظر مقام معظم رهبری و اظهارنظرهای متعدد ایشان در باره آن مقالات متعددی در این باره منتشر شده است:

محمد الوندی و ندا سلیمانی (۱۳۹۵) در مقاله «تحلیل ارزشیابی بیانات رهبر معظم انقلاب در مورد فضای مجازی پس از تشکیل شورای عالی فضای مجازی» با روش پژوهش تحلیل محتوای کمی - تحلیل ارزشیابی به شناسایی رویکرد مقام معظم رهبری در مورد فضای مجازی پس از تشکیل شورای عالی فضای مجازی و شناسایی فرصت‌ها و تهدیدات فضای مجازی از نگاه ایشان و همچنین شناسایی ضعف‌ها و قوت‌های درونی ما نسبت به فضای مجازی از نگاه ایشان و اولویت‌بندی این مقوله‌ها از نگاه خبرگان، تدوین شده است. در نهایت این پژوهش با این نتیجه می‌رسد که نگرش مقام معظم رهبری به فضای مجازی مثبت و اما ضعیف است؛ یعنی هرچند این فضا یک فرصت است اما تهدیدات فضای مجازی برای جامعه ما بیشتر از فرصت‌هایش می‌باشد. علاوه بر اینکه روش این مقاله با پژوهش پیش روی متفاوت است؛ هیچ عنایتی به ریشه‌های قرآنی فرمایشات معظم له ندارد.

پرویز خالصی و همکاران (۱۳۹۸)، در مقاله‌ای با عنوان «چالش‌ها، فرصت‌ها و اثرات سیاسی فضای مجازی در نظام جمهوری اسلامی ایران»، با بررسی ابعاد فرصت‌ها و

تهدیدها بر کسب سواد رسانه‌ای تأکید می‌کنند و همچنین توصیه می‌کنند که مسئولان نباید این محیط بسیار مهم و تأثیرگذار در زندگی فردی و اجتماعی افراد جامعه را رها کنند بلکه باید اندیشه‌های جدی و راهبردی در هدایت و مدیریت آن و ایجاد فرصت از آن داشته باشند.

دانیال رضاپور و علی اسکندری نسب (۱۳۹۸) در مقاله «امنیت فضای سایبر در رویکرد فرهنگی مقام معظم رهبری»، به این سؤال پاسخ دادند که رویکرد فرهنگی مقام معظم رهبری چه تأثیری بر امنیت فضای سایبر در ابعاد داخلی و خارجی می‌گذارد؟ پژوهش حاضر پیشنهاد می‌کند با توجه به ماهیت فرهنگی انقلاب اسلامی که از ظرفیت بالقوه قدرت نرم برخوردار است و توجه به رهنمودها و بیانات امام خامنه‌ای علاوه بر صدور مفاهیم انقلابی می‌توان امنیت اجتماعی در جامعه ایران را از طریق فضای مجازی و با ابزارهایی چون اعتمادسازی و تقویت سرمایه اجتماعی، مشارکت آفرینی، آگاه‌سازی، دیپلماسی فرهنگی، بصیرت اجتماعی و استفاده از هنر تقویت کرد.

نزدیک‌ترین مقاله به موضوع این پژوهش مقاله «فرصت‌ها و تهدیدات فضای مجازی از منظر مقام معظم رهبری» نوشته محسن رستمی و اصغر فرنیان (۱۴۰۰) است که به تبیین فرصت‌ها و تهدیدات فضای مجازی از منظر امام خامنه‌ای می‌پردازد با این تفاوت که مقاله مذکور هیچ اشاره‌ای به مستندات و مبانی دینی و قرآنی بیانات رهبری در باب فرصت‌ها و تهدیدات فضای مجازی ندارد. در این مقاله در بیان اهمیت فضای مجازی فرمایشاتی را به معظم له نسبت می‌دهد که کمی اغراق‌آمیز به نظر می‌رسد و سندی جز فضای مجازی ندارد. (رستمی و فرنیان، ۱۴۰۰، ص ۳ و ۲۰) یکی از آن جملات این است که «اگر من امروز رهبر انقلاب نبودم حتماً رئیس فضای مجازی کشور می‌شدم» که با توجه به جستجوی پیشرفته و دقیقی که انجام شد اصلاً چنین مطلبی در بین فرمایشات ایشان در سایت www.leader.ir و khamenei.ir که تقریباً تمام فرمایشات ایشان در آن‌ها وجود دارد، یافت نشد. جمله دیگر این است که: «اهمیت فضای مجازی به اندازه اهمیت انقلاب اسلامی است.» که البته این جمله در سایت khamenei.ir وجود دارد اما به نقل از شخصی

دیگر که او هم بدون نقل زمان و مکان این جمله را به رهبر نسبت داده است. (این فضا به اندازه انقلاب اسلامی اهمیت دارد، ۲۶/۱۲/۱۳۹۰، <https://khl.ink/f/19272>).

مفهوم فضای مجازی

فضای مجازی یا فضای سایبر (Cyberspace) در اصل از دو واژه سایبرنتیک (Cybernetics) و اسپیس (Space) به معنی فضا گرفته شده است. واژه سایبرنتیک دارای ریشه یونانی و به معنای فرمانروایی و حکومت است که در آثار افلاطون نیز به همین معنا به کار رفته است. هم‌اکنون سایبرنتیک تا حدودی مفهوم قدیم را حفظ کرده و نام علمی است که به انسان یا ماشین خودکار، امکان حکومت کردن و فرمان دادن می‌دهد. (جهانگیر، ۱۳۸۸: ص ۵۶۵).

آنچه از منابع مختلف استنباط می‌شود، این است که اصطلاح سایبر اسپیس (فضای سایبر)، از رمان معروف نورومانسرا اثر ویلیام گیسون که در سال ۱۹۸۴ منتشر شد، اقتباس و به معنای عرضه گرافیکی داده‌های استخراج‌شده از هر رایانه در نظام انسانی است. (همان، ص ۵۶۶)

فضای مجازی مترادف با اینترنت نیست، اما اینترنت یکی از ابزارهای اصلی ورود به فضای مجازی است. (سیاح‌طاهری، بی‌تا: ص ۳۰) همچنین برخلاف آنچه از اسم این فضا و واژه «مجازی» به ذهن خطور می‌کند این‌طور نیست که فضای مجازی، فضایی تخیلی، غیرحقیقی و غیرواقعی باشد بلکه فضای مجازی اگرچه تفاوت‌هایی با فضای فیزیکی دارد؛ (مثل عدم محدودیت از نظر مکان و زمان در فضای مجازی) اما امتدادی از فضای حقیقی و واقعی است، چون در این فضا اعمال انسان تأثیری واقعی دارد؛ برای مثال در آن پول جابه‌جا می‌شود، مالیات پرداخت می‌شود، فعالیت‌های مدیریتی از راه دور انجام می‌شود، انسان‌ها به همدیگر دل‌بسته می‌شوند و رشد علمی و اخلاقی پیدا می‌کنند و... بنابراین محیط مجازی که با آن سروکار داریم کاملاً عینی است و عملکرد و اثری واقعی دارد. (همان).

به‌طور خلاصه می‌توان گفت که فضای مجازی، فضایی است که در آن ارتباطات و کنش متقابل انسان‌ها از راه شبکه‌های رایانه‌ای، از جمله اینترنت، شکل می‌گیرد. این کنش متقابل در شکل‌های گوناگونی، از جمله استفاده از اطلاعات در شکل ذخیره‌سازی اطلاعات، انتقال اطلاعات، اصلاح و تغییر اطلاعات، ارسال و تبادل اطلاعات و نیز در شکل گفت‌وگوی زنده و غیرزنده شفاهی و مکتوب و دیگر ارتباطاتی که بین یک فرد یا یک گروه با فرد یا گروه دیگری، به‌واسطه شبکه‌های رایانه‌ای تجلی می‌یابد. (جهانگیر، ۱۳۸۸: ص ۵۶۷)

تهدیدهای فضای مجازی

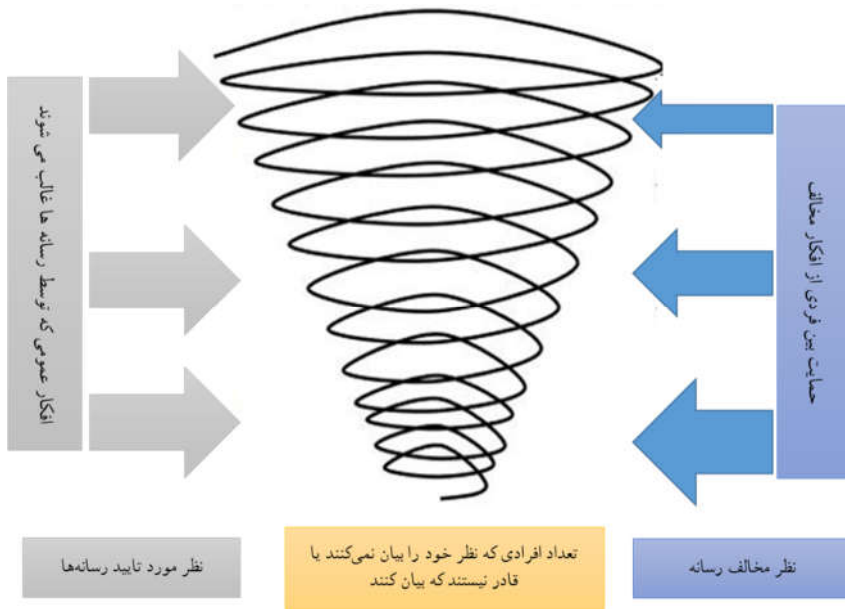
در این قسمت به تهدیدهای فضای مجازی در سه محور مختلف اما مرتبط و تنیده در هم پرداخته می‌شود:

فضای مجازی عرصه تسلط بیگانگان

مارپیچ سکوت یکی از نظریه‌های مهم ارتباطات است که خانم الیزابت نوئل نئومان، آن را در بیان چگونگی تأثیر رسانه‌ها و ارتباطات جمعی بر شکل‌گیری افکار عمومی، ارائه داده است. او برای اولین بار این ایده را در سال ۱۹۷۴ مطرح کرد (رستگار، ۱۳۹۰: ص ۱۱۰) و سپس این نظریه را توسعه داد و در یک کتاب تحت عنوان «افکار عمومی پوست اجتماعی ما» چاپ کرد. (شریعتمداری، دوشنبه ۲۵ اردیبهشت ۱۳۹۱: ص ۲) بر اساس این نظریه، هر موضوع مناقشه آمیز می‌تواند سرمنشأ شکل‌گیری یک مارپیچ سکوت باشد. هر وقت موضوعی در جامعه مطرح می‌شود، افراد به آن موضوع فکر می‌کنند و حدس‌هایی می‌زنند؛ اما چون از انزوا می‌ترسند همه آن‌ها حدس‌ها و نظراتشان را بیان نمی‌کنند. آن‌ها سعی می‌کنند بفهمند که نظرشان در اکثریت قرار دارد، یا در اقلیت است. همین‌که افراد احساس کنند که نظرشان در اقلیت است، ترجیح می‌دهند که سکوت اختیار کنند و هرچقدر بیشتر سکوت کنند، دیگران هم احساس می‌کنند که دیدگاه متفاوتی وجود ندارد و لذا مارپیچ سکوت تشدید می‌شود. کسانی هم که نظری قطعی ندارند به نظر اکثریت نگاه می‌کنند، ممکن است یک چیزی نظر اقلیت باشد اما با این تکنیک

کاری می‌کنند که مردم خیال کنند نظر اکثریت است و کم‌کم نظر اقلیت پذیرفته می‌شود.
 (دانایی فرد و دیگران، ۱۳۹۳: ص ۲۴)

روزی که خانم نثومان، نظریه مارپیچ سکوت را مطرح کرد، رسانه‌ها تحت کنترل و اختیار دولت‌ها قرار داشتند. او معتقد بود که حاکمان و دولت‌ها که مالک این رسانه‌ها بودند با حذف تدریجی مخالفان خود، هر روز تعداد بیشتری را به خاموشان جامعه اضافه کنند؛ اما امروزه ما در میان یک مارپیچ سکوت بزرگ‌تر و جهانی قرار گرفته‌ایم! هنگامی که هزاران رسانه در جهان، دست‌به‌دست هم داده‌اند و از هالیوود گرفته تا بی‌بی‌سی، من‌وتو، اینترنشنال، سی‌ان‌ان و... همه یک حرف را می‌زنند، ما احساس می‌کنیم که در اقلیت قرار داریم و خاموش می‌شویم. یک مثال روشن آن در رابطه با دموکراسی و آزادی بیان است. رسانه‌های جهانی به هر موضوعی، از این دریچه نگاه می‌کنند که تا چه حد با دموکراسی و آزادی بیان منطبق است. در نتیجه دموکراسی

به‌عنوان یک اصل پذیرفته می‌شود و دیگر هیچ‌کس نمی‌تواند از دموکراسی غربی انتقاد کند. اینجا ماریپیچ سکوت شکل می‌گیرد.

در دوران گذشته رسانه‌ها معمولاً ارتباطی یک‌سویه با عموم مردم داشتند اما امروزه با ظهور شبکه‌های اجتماعی ارتباطات دوسویه شده و امکان تعامل و اظهار نظر مردم به‌صورت کامنت، لایک و حتی باز نشر به‌صورت یک رسانه مستقل هم به وجود آمده است به‌عبارت دیگر به تعداد همه کاربران شبکه‌های اجتماعی رسانه وجود دارد. بر اساس اصل آزادی بیان از همه شبکه‌های اجتماعی در سرتاسر جهان، دفاع می‌شود. می‌گویند شبکه‌های اجتماعی خوب هستند، چون آزادی بیان دارند؛ اما باید به این نکته اعتراف کرد که در این شبکه‌ها هم آزادی بیان به نحو مطلق و بدون چارچوب وجود ندارد، بلکه این شبکه‌ها هم به‌گونه‌ای سازمان‌دهی شده‌اند که اهداف استعماری فرهنگی جریان رسانه‌ای استکبار جهانی را دنبال می‌کنند. همین شبکه‌هایی که به افراد اجازه می‌دهند آزادانه شایعه‌سازی کنند و شخصیت‌های ملی و مذهبی‌شان را تمسخر کنند، کافی است که شخصی بخواهد اندکی مسئله مرتبط با آن‌ها مثل هم‌جنس‌گرایی، هولوکاست یا جنایات غرب در کشورهای آفریقایی و آمریکای لاتین یا آسیا را زیر سؤال ببرد تا جلوی فعالیتش را بگیرند. در اینجا مخالفان آن موضوع نمی‌خواهند سکوت کنند اما اجازه سخن گفتن نمی‌یابند؛ به همین دلیل هنگامی که کسی بخواهد برخلاف موضع آن‌ها چیزی بگوید، به احتمال زیاد با حمله‌ای از انتقادات و توهین‌ها روبه‌رو می‌شود و در برابر فشار رسانه‌های جهانی، عقیده‌اش در اقلیت قرار می‌گیرد و در برابرش ماریپیچ سکوت شکل می‌گیرد و ترس از انزوا مانع آن می‌شود که حرفشان را بزنند و آن را به گوش کاربران جهانی برسانند. (سکوت در شبکه‌های مجازی، ۱۳۹۳/۰۶/۰۸: <https://article.tebyan.net/283863>) در همین فضا اگر تصاویر و هشتهایی از مورد قهرمانان ملی ما مثل شهید حاج قاسم سلیمانی منتشر شود و حتی اگر نامی از ایشان برده شود، به‌سرعت حذف می‌گردد و در صورت تکرار خود آن اکانت هم از دسترس خارج می‌شود.

دقیقاً با همین مدل در انتخابات کشورها دخالت می‌کنند و هرکه را که می‌خواهند سرکار می‌آورند، به‌عنوان مثال چند سال پیش در یکی از انتخابات در محیط اینستاگرام چندین پیج

بسیار بزرگ که طرفدار یک کاندید خاصی بودند یک هفته مانده به انتخابات به طور کاملاً اتفاقی! از دسترس خارج شده و بعد از انتخابات دسترس قرار گرفتند. (مشاهده میدانی نگارنده) از سویی دیگر در همین محیط بسیاری از سلبیتهایها در جانب کاندید مقابل قرار داشتند و طوری جوسازی کرده بودند که کانه تمام مردم طرفدار کاندید مورد نظر آنها هستند.

چندی پیش یک سرباز ارتش روسیه با انتشار این عکس مدعی می‌شود که به همراه هم‌قطاران خود یک زن اوکراینی را اسیر کرده‌اند. در فاصله کوتاهی پس از انتشار عکس، بیش از ۲۰۰ هزار کاربر، کامنت‌های توهین‌آمیزی را ذیل پست منتشرشده از سوی او درج می‌کنند و می‌گویند «این عمل غیرانسانی است و شایسته انسان نیست» سرباز روسی ۲۴ ساعت پس از انتشار عکس، ضمن عذرخواهی اعلام می‌کند که عکس منتشرشده مربوط به یک زن فلسطینی است که توسط سربازان اسرائیلی اسیر شده است. پس از این توضیح حتی یک کامنت از جوامع غربی ذیل عکس منتشر نمی‌شود! (ابتکار هوشمندانه سرباز روس برای سنجش عیار انسانیت!+ عکس»، مشرق نیوز، ۲۲/۸/۱۴۰۱: mshrgh.ir/1435443) چون اظهار نظر منفی در مورد رژیم صهیونیستی جرم است و مجازات سخت دارد. چون معیار انسانیت در این رسانه‌ها کاملاً دوگانه و تبعیض‌آمیز است و در یک سیاست یک‌بام و دو هوا مردم فقط آزادند که آن چیزی را که آنها دوست دارند بگویند.

بنابراین مردم در این محیط فقط احساس آزادی بیان دارند و ظاهر امر این چنین است که این شبکه‌ها انحصار اطلاع‌رسانی از سوی حکومت‌ها را شکسته و امکان آن را در اختیار عموم قرار داده‌اند بلکه واقعیت این است که ما در این فضا تحت استعمار رسانه‌ای جهانی قرار داریم و این آزادی بیانی که احساس می‌شود در راستای اهداف استعماری مالکان این رسانه‌هاست.

مقام معظم رهبری با توجه به شناخت صحیحی که از سلطه رسانه‌ای غرب دارند به مدیریت افکار عمومی توسط آنها از طریق رسانه‌ها از جمله فضای مجازی اشاره می‌کنند: «فعالاً دشمن از ابزار رسانه استفاده می‌کند برای اثرگذاری بر افکار عمومی. توجه کنید! ابزار رسانه، ابزار مهم و اگر دست دشمن باشد، ابزار خطرناکی است. ابزار رسانه را تشبیه می‌کنند به سلاح‌های شیمیایی در جنگ نظامی؛ سلاح شیمیایی را وقتی می‌زنند، سلاح شیمیایی تانک و تجهیزات را

از بین نمی‌برد؛ تجهیزات می‌ماند و انسان‌ها از بین می‌روند و از قدرت استفاده از ابزار می‌افتند؛ سلاح شیمیایی در جنگ نظامی این جواری است؛ ابزار رسانه هم این جور است. امروز از تلویزیون، از رادیو، از اینترنت، از شبکه‌های اجتماعی، از انواع و اقسام وسایل فضای مجازی، علیه افکار عمومی ما استفاده می‌شود؛ این را کسانی که مسئولیت این بخش از کشور را -بخش ارتباطات را- دارند، درست توجه کنند... که آن‌ها ابزاری نشوند برای اینکه دشمن راحت بتواند سلاح شیمیایی خودش را علیه این مردم به کار ببرد. وظیفه خودشان را بدانند و با جدیت عمل کنند.» (بیانات در همایش ده‌ها هزار نفری «خدمت بسیجیان» در ورزشگاه آزادی، ۱۲/۰۷/۸۳۹۷، <https://khl.ink/f/40645>) از این رو از منظر ایشان راه حل عاقلانه این مشکل استقلال رسانه‌ای و خارج شدن از تحت سلطه رسانه‌های قدرت‌های استعماری است: «... بنده با این حرف نمی‌خواهم بگویم این ابزارها را از زندگی خودمان خارج کنیم؛ نه، این‌ها ابزارهایی هستند که می‌توانند مفید واقع بشوند اما سلطه دشمن را از این ابزارها بایستی سلب کرد. نمی‌توانید شما برای اینکه مثلاً فرض بفرمایید رادیو و تلویزیون داشته باشید، رادیو تلویزیونتان را بدهید در اختیار دشمن؛ اینترنت هم همین جور است، فضای مجازی هم همین جور است، دستگاه‌های اطلاعاتی و ابزارهای اطلاعاتی هم همین جور است، این‌ها را نمی‌شود در اختیار دشمن قرار داد؛ امروز در اختیار دشمن است.» (بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۴/۰۳/۸۳۹۵، <https://khl.ink/f/33259>)

مستند قرآنی لزوم خروج از تسلط بیگانگان را می‌توان از قاعده فقهی نفی سبیل به دست آورد. به این معنا که خداوند هیچ حکمی وضع نمی‌کند که سبب تسلط کافران بر مؤمنان شود. (بجنوردی، ۱۳۷۷: ج ۱، ص ۱۸۷-۱۸۸) به عبارت دیگر، در دین، حکمی نیست که موجب تسلط کافری بر مسلمانی شود. (فاضل لنکرانی، ۱۳۸۳: ص ۲۳۳) این قاعده از آیه ۱۴۱ سوره نساء است که می‌فرماید: «لَنْ يَجْعَلَ اللَّهُ لِلْكَافِرِينَ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ سَبِيلًا»؛ خداوند هرگز بر [زیان] مؤمنان، برای کافران راه [تسلطی] قرار نداده است. با این آیه این چنین استدلال شده است که غلبه کافران بر مؤمنان امری است که روی داده و در قرآن هم از آن سخن آمده است؛ بنابراین منظور آیه نمی‌تواند این باشد که کافران بر مؤمنان غلبه نکرده‌اند بلکه منظور است که در

دین، هیچ حکمی وجود ندارد که اجازه دهد کافران بر مسلمانان سلطه یابند. (همان: ص 234) همچنین از این آیه برداشت شده است که مؤمنان نیز حق پذیرفتن سلطه کافران را ندارند و هرگونه عهدنامه یا تفاهم که راه نفوذ کفار بر مسلمانان را باز کند، حرام شمرده شده است و مؤمنان وظیفه دارند تا با آن مقابله نمایند. چراکه مسلمانان باید از هر جهت مستقل باشند.

(قرائتی، 1387 ش: ج 2، ص 191 و رضایی اصفهانی، 1387 ش: ج 4، ص 342)

مستند دیگر قاعده نفی سبیل روایت نبوی است که می‌فرماید: «الْإِسْلَامُ يُغْلَوُ وَ لَا يُغْلَى عَلَيْهِ وَ الْكُفَّارُ بِمَنْزِلَةِ الْمَوْتَى لَا يَحْجُبُونَ وَ لَا يَرْتُونَ؛ اسلام برتری دارد و هیچ چیز بر آن برتری ندارد و کافران به منزله مرده‌اند؛ مانع از ارث دیگران نمی‌شوند و خودشان نیز ارث نمی‌برند». این روایت با توجه به عبارت پایانی آن (کافران مانند مرده‌اند...)، نفی برتری تکوینی کفر بر اسلام نمی‌کند بلکه نفی تشریحی را بیان می‌کند و اینکه هیچ حکمی در اسلام وضع نشده است و نباید بشود که موجب برتری کافران بر مسلمانان شود؛ یعنی همه احکام بین مسلمانان و کفار به نفع مسلمانان است. (فاضل لنکرانی، 1383: ص 237-238)

با استناد به این قاعده، گفته شده است که راه هر نوع نفوذ و سلطه کفار بر جوامع اسلامی در حوزه‌های مختلف سیاسی، نظامی، اقتصادی و فرهنگی باید مسدود شود. این قاعده بیانگر دو جنبه ایجابی و سلبی است که جنبه سلبی آن ناظر بر نفی سلطه بیگانگان بر مقدرات و سرنوشت سیاسی و اجتماعی مسلمانان و جنبه ایجابی آن بیانگر وظیفه دینی مسلمانان در حفظ استقلال سیاسی و از بین بردن زمینه‌های وابستگی است. (زینوی‌وند و محمدی، 1393: ص 169) از این رو وظیفه مسئولین ذی‌ربط از بین بردن سلطه بیگانگان بر فضای رسانه‌ای کشور است که به طرق مختلف حاصل می‌شود. مثل خارج کردن و شبکه‌های اجتماعی رسانه‌های غیرقابل کنترل از دسترس عامه مردم که در فضای مجازی از طریق فیلترینگ و مسدودسازی شبکه‌های اجتماعی خارجی که حاضر نیستند قوانین ملی ما را بپذیرند حاصل می‌شود و در کنار آن باید از شبکه‌های اجتماعی داخلی حمایت شده و آن‌ها را تقویت نمود.

فضای مجازی عرصه تهاجم فرهنگی دشمنان

تهاجم یا نبرد فرهنگی نوعی از سلطه است که پدیده نوظهوری نبوده و سابقه‌ای به بلندای تاریخ دارد و از ابتدای تاریخ زندگی اجتماعی بشر مطرح و موجود بوده است. (کامیاب مهر و قهرمانی، ۱۳۹۷: ص ۹) دو کلمه کلیدی «صَدَّ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» به معنی منع کردن از راه خدا (اعراف/ ۸۶؛ نساء/ ۱۶۷؛ بقره/ ۲۱۷) و «إِضْلَالٌ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ» به معنی گمراه کردن از راه خدا (لقمان/ ۶؛ حج/ ۹؛ ص/ ۲۶) که در آیات متعددی از قرآن بدان اشاره شده است به موضوع تهاجم فرهنگی اشاره دارد. تقابل انبیای الهی با دشمنانشان همه از جنس نبرد فرهنگی بوده است. مثلاً قرآن کریم خطاب به حضرت رسول الله (صلی الله علیه وآله) می‌فرماید: «وَلَنْ تَرْضَىٰ عَنْكَ الْيَهُودُ وَلَا النَّصَارَىٰ حَتَّىٰ تَتَّبِعَ مِلَّتَهُمْ» (بقره/ ۱۲۰) ای پیامبر! هرگز یهود و نصاری از تو راضی نخواهند شد مگر این‌که به‌طور کامل تسلیم خواسته‌های آن‌ها و پیرو آیینشان شوی». یا اینکه می‌فرماید: «وَدَّتْ طَائِفَةٌ مِّنْ أَهْلِ الْكِتَابِ لَوْ يُضِلُّوكُمْ وَمَا يُضِلُّونَ إِلَّا أَنفُسَهُمْ وَمَا يَشْعُرُونَ» (آل عمران/ ۶۹) گروهی از اهل کتاب دوست دارند که شما را گمراه کنند، ولی جز خودشان را گمراه نمی‌کنند و (این را) نمی‌فهمند.»

با توجه به ویژگی‌های ماهوی فضای مجازی که بدان اشاره شد و همچنین تسلط بیگانگان بر فضای مجازی، این محیط به عرصه تهاجم فرهنگی کشورهای غربی شده است. امام خامنه‌ای از سال‌ها قبل و پیش از اینکه استفاده از آن فراگیر شود به این نکته توجه داشته‌اند و با خلق واژه تهاجم فرهنگی آن را این‌چنین تعریف کردند: «تهاجم فرهنگی به این معنی است که یک مجموعه سیاسی یا اقتصادی برای اجرای مقاصد خاص خود و اسیر کردن یک ملت به بنیان‌های فرهنگی آن ملت هجوم می‌برند، آن‌ها هم چیزهای تازه‌ای را وارد این کشور و ملت می‌کنند، اما به زور و به مقصد جایگزین کردن آن‌ها با فرهنگ و باورهای ملی آن ملت که نام این تهاجم فرهنگی است.» (بیانات در دیدار جمعی از کارگزاران فرهنگی، ۲۱/۰۵/۸۳۷۱، <https://khl.ink/f/2630>) ایشان با اشاره به اثر تحولات ارتباطی جدید از جمله فضای مجازی بر تهاجم فرهنگی می‌فرمایند: «با تحولات عظیم ارتباطاتی که امروز در دنیا به وجود آمده، جنگ فرهنگی به عرصه‌ای با ابعاد مختلف و فراگیر و پیچیده تبدیل شده است.» (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۲۳/۰۳/۸۳۹۰، <https://khl.ink/f/18292>)

در جایی دیگر با استفاده از کلیدواژه استقلال فرهنگی به فضای مجازی و استفاده نظام سلطه از آن برای تسلط بر فرهنگ‌ها اشاره می‌فرمایند: «استقلال فرهنگی در این است که سبک زندگی را، سبک زندگی اسلامی - ایرانی انتخاب بکنیم. بنده در باب سبک زندگی دو سه سال قبل از این مفصل صحبت کردم؛ سبک زندگی از معماری، از زندگی شهری، از زیست انسانی، از پیوندهای اجتماعی تا همه مسائل گوناگون را شامل می‌شود. تقلید از غرب و از بیگانه در سبک زندگی، درست نقطه مقابل استقلال فرهنگی است. امروز نظام سلطه بر روی این مسئله دارد کار می‌کند؛ همین مسئله مهندسی اطلاعات، این ابزارهای جدیدی که وارد میدان شده است، این‌ها همه ابزارهایی هستند برای تسلط بر فرهنگ یک کشور.» (بیانات در مراسم بیست و هفتمین سالگرد رحلت امام خمینی (ره)، ۱۴/۰۳/۸۳۹۵، <https://khl.ink/f/33259>) سپس ایشان ضمن اینکه استفاده از فضای مجازی را امری گریزناپذیر می‌دانند؛ نحوه مقابله تهاجم فرهنگی را خارج کردن فضای مجازی کشور از تحت اختیار دشمن معرفی می‌کنند چراکه رسانه‌ها از جمله فضای مجازی وسیله و ابزار نفوذ و سلطه فرهنگی دشمن است. (همان)

در جایی دیگر ایشان با استفاده از واژه‌های جدید مقاومت فرهنگی، حصار فرهنگی و خاکریز فرهنگی هدف مهاجمین فرهنگی را ایمان دینی مردم معرفی می‌کنند که مایه و هسته اصلی ایجاد نظام اسلامی است چراکه آن‌ها با حکومت اسلامی و جمهوری اسلامی و سیاست‌های جمهوری اسلامی مخالف‌اند به خاطر مخالفت با ایمان دینی؛ چون می‌دانند اگر ایمان دینی نبود، این انقلاب پیروز نمی‌شد، این نظام به وجود نمی‌آمد. (بیانات در دیدار ائمه جماعات مساجد استان تهران، ۳۱/۰۵/۱۳۹۵، <https://khl.ink/f/34109>) همچنین ایشان یکی از اهداف جنگ فرهنگی دشمنان را غفلت جوانان از دین و مقدسات و عفت و حیا می‌دانند: «ما را به جنگ نظامی متوجه می‌کنند تا از این جنگ غفلت کنیم؛ جنگ واقعی جنگ فرهنگی است. این همه تلویزیون‌های گوناگون و شبکه‌های مختلف اینترنتی مشغول کارند برای اینکه دل و ذهن جوان ما را از دین و مقدسات و عفت و حیا و مانند این‌ها دور کنند؛ دارند جدی تلاش می‌کنند، پول‌ها خرج می‌کنند برای این کار! جنگ واقعی این است.» (بیانات در دیدار مردم آذربایجان شرقی، ۲۷/۱۱/۱۳۹۵، <https://khl.ink/f/35690>)

در جایی دیگر ایشان بازی‌های اینترنتی را هم از ابزار تهاجم فرهنگی بر کودکان و نوجوانان معرفی می‌کنند (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۹/۰۹/۱۳۹۲،
(<https://khl.ink/f/24721>)

از منظر ایشان یکی از وظایف نهادهای فرهنگی و تبلیغی از جمله سازمان تبلیغات اسلامی، مقابله با تهاجم فرهنگی دشمنان است: «رسالت دیگر این سازمان (سازمان تبلیغات اسلامی) رصد و مقابله هوشمندانه با تهاجمات فکری و فرهنگی و تبلیغی و رسانه‌ای دشمنان دین و انقلاب و کشور است. دشمنانی که نه امروز بلکه از چند دهه پیش، هویت و شخصیت و باور و رفتار و سبک زندگی اسلامی-ایرانی مردم خصوصاً جوانان را هدف قرار داده و با شیوه‌ها و ابزارهای متکی به فناوری‌های ارتباطی و رسانه‌ای اعم از هنر و سینما و فضای مجازی و غیره، درصدد تهي کردن انقلاب از عقبه دینی و ایمانی و مردمی آن می‌باشند.» (بیانات در مراسم انتصاب حجت‌الاسلام محمد قمی به ریاست سازمان تبلیغات اسلامی، ۲۸/۰۵/۱۳۹۷،
(<https://khl.ink/f/40291>)

فضای مجازی عرصه جنگ روانی دشمنان

به کلیه فعالیت‌های غیرنظامی، شبه‌نظامی و نظامی که در جهت تحت تأثیر قرار دادن مؤلفه‌های مورد باور گروه‌های خصم به نفع نیروهای خودی و یا بی طرف نمودن آنان با استفاده ابزاری از تبلیغات هدایت‌شده، داده‌پردازی برنامه‌ریزی‌شده و اطلاعات سمت داده‌شده، طرح‌ریزی، هدایت و اجرا می‌شوند جنگ روانی اطلاق می‌گردد. (فرقانی نیا و کمالی، ۱۳۸۵: ص ۵) در طول تاریخ همواره جنگ روانی وجود داشته و خواهد داشت. قرآن کریم به کرات، مثال‌هایی از جنگ‌های روانی و تبلیغی صاحبان قدرت‌های فاسد در برابر انبیای الهی را بیان کرده است. دشنام‌هایی که می‌دادند و تهمت‌هایی که می‌زدند و شایعه‌هایی که بر سر زبان‌ها می‌انداختند، تحقیرها و تمسخرهایی که نسبت به انبیاء الهی و پیروانشان داشتند همه از شیوه‌های جنگ روانی دشمنان بوده است. در این جنگ روانی باید جواب حمله دشمن را از همان جا که آمده به سوی آنان باز می‌گرداند. به‌عنوان مثال اگر فرعونیان، در آیه «وَقَالَ الْمَلَأُ مِنْ قَوْمِ فِرْعَوْنَ أَتَدْرُ مُوسَى وَ قَوْمَهُ لِيَفْسِدُوا فِي الْأَرْضِ» (اعراف/ ۱۲۷) یا «أَنْ يَظْهَرَ

فِي الْأَرْضِ الْفَسَادِ» (غافر/ ۲۶) حضرت موسی (علیه السلام) را «مفسد» می‌خوانند، قرآن کریم با آیه «إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ وَجَعَلَ أَهْلَهَا شِيَعًا يَسْتَضَعِفُ طَائِفَةً مِنْهُمْ يُدَبِّحُ أَبْنَاءَهُمْ وَيَسْتَحْيِي نِسَاءَهُمْ إِنَّهُ كَانَ مِنَ الْمُفْسِدِينَ» (قصص/ ۴) پاسخ آن‌ها را می‌دهد و با ارائه دلیل، فساد او را ثابت می‌کند. خداوند متعال به همه مؤمنان در قرآن هشدار می‌دهد که در مقابل جنگ روانی دشمنان که و هدفی جز نابودی اسلام و مسلمین ندارد، باید با هوشیاری و بصیرت عمل کنند.

چون جنگ روانی بخشی از جنگ واقعی است مقابله با آن هم جنگ و در حکم قرآنی جهاد فی سبیل الله است که از ده‌ها آیه (بقره/ ۲۱۸؛ نساء/ ۹۵؛ مائده/ ۳۵؛ مائده/ ۵۴؛ انفال/ ۷۲؛ حجرات/ ۱۵؛ حج/ ۷۸؛ صف/ ۱۱) قابل استخراج است. از این رو امام خامنه‌ای به رویارویی با جنگ روانی دشمنان جهاد اطلاق می‌کنند: «کسانی که امروز مشغول کار و فعالیت در عرصه فیلم‌های با مضامین انقلابی و دفاع مقدس هستند، واقعاً در حال جهاد هستند.» (دیدار جمعی از مسئولان و دست‌اندرکاران جشنواره مردمی فیلم عمار بارهبر انقلاب، <https://khl.ink/f/22068۰۰۱۸۲۸۳۹۱>) از منظر ایشان «کارزار فرهنگی از کارزار نظامی اگر مهم‌تر نباشد و اگر خطرناک‌تر نباشد، کمتر نیست.» (بیانات در دیدار اعضای شورای عالی انقلاب فرهنگی، ۱۹/۰۹/۱۳۹۲، <https://khl.ink/f/24721>) چراکه «جنگ نرم یک عرصه بسیار وسیعی است و روزبه‌روز هم با گسترش این فضای مجازی دارد گسترده‌تر می‌شود و خیلی هم خطرناک‌تر از جنگ سخت است [چون] در جنگ سخت، جسم‌ها به خاک و خون کشیده می‌شوند، [ولی] روح‌ها پرواز می‌کنند و می‌روند به بهشت؛ [اما] در جنگ نرم، اگر خدای نکرده دشمن غلبه بکند، جسم‌ها پرواز می‌شوند و سالم می‌مانند، [ولی] روح‌ها می‌روند به قعر جهنم؛ فرقی این است.» (بیانات در دیدار بسیجیان، ۰۳/۰۹/۱۳۹۵، <https://khl.ink/f/34995>)

ایشان در باره اینکه چرا باید به رویارویی با جنگ روانی دشمنان جهاد اطلاق می‌شود و نه قتال می‌فرمایند: «هستند کسانی که صاحبان قدرت‌اند، صاحبان زر و زورند، مایل نیستند که این سفره گسترده رحمت الهی مورد استفاده آحاد مردم قرار بگیرد؛ با قدرت آن‌ها مخالف‌اند؛

لذا در مقابل این حرکت الهی می‌ایستند. آن وقت خدای متعال می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ اتَّقِ اللَّهَ** **وَ لَا تُطِعِ الْكَافِرِينَ وَ الْمُنافِقِينَ (احزاب/ ۱)**؛ دنبال آن‌ها مرو، مراقب باش؛ در جای دیگر می‌فرماید: **يَا أَيُّهَا النَّبِيُّ جَاهِدِ الْكُفَّارَ وَ الْمُنافِقِينَ وَ اغْلُظْ عَلَيْهِمْ (توبه/ ۷۳)**؛ **تحریم/ ۹**؛ با کفار و با منافقین مبارزه کن. می‌فرماید «جاهد»؛ نمی‌فرماید «قاتل»؛ «قاتل الكفار و المنافقين» [قتال] همیشه لازم نیست، اما جهاد همیشه لازم است. گاهی جهاد، جهاد سیاسی است، گاهی جهاد فرهنگی است، گاهی جهاد نرم است، گاهی جهاد سخت است، گاهی با سلاح است، گاهی با علم است؛ همه این‌ها جهاد است.» (بیانات در دیدار مسئولان نظام و میهمانان کنفرانس وحدت اسلامی، ۲۷/۰۹/۱۳۹۵، <https://khl.ink/f/35186>)

از منظر مقام معظم رهبری یکی از اهداف جنگ روانی دشمنان در فضای مجازی از بین بردن امنیت روانی مردم است که از طریق شایعه‌پراکنی و دروغ‌پردازی حاصل می‌شود: «یکی از حقوق عامه [امنیت روانی] است؛ یکی از حقوق عمومی مردم همین است که امنیت روانی داشته باشند. امنیت روانی یعنی چه؟ یعنی هر روز یک شایعه‌ای، یک دروغی، یک حرف هراس‌افکننده‌ای در ذهن‌ها پخش نشود. حالا تا دیروز فقط روزنامه‌ها بودند که این کارها را می‌کردند، حالا فضای مجازی هم اضافه شده. هرچند وقت یا چند روز یک‌بار، گاهی چند ساعت یک‌بار یک شایعه‌ای، یک دروغی، یک حرفی را یک آدم مشخصی یا نامشخصی در فضای مجازی منتشر می‌کند، مردم را نگران می‌کند، ذهن مردم را خراب می‌کند. یک دروغی را مطرح می‌کند، شایع می‌کند، خب، این امنیت روانی مردم از بین می‌رود.» (بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه، ۰۷/۰۴/۸۴۰۱، <https://khl.ink/f/50545>) در جایی دیگر می‌فرمایند: «امروز بهمنی از گزاره‌های درست و نادرست دارد روی سر مراجعین اینترنت ما فرود می‌آید؛ اطلاعات غلط، اطلاعات نادرست، اطلاعات مضر، شبه‌اطلاعات - بعضی چیزها اطلاعات واقعی نیست، اطلاع‌نمایی است - خب این‌ها دارد مثل یک بهمنی فرود می‌آید.» (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۲۲/۰۳/۸۳۹۶، <https://khl.ink/f/36824>)

برخی از راه‌های مقابله با جنگ روانی دشمنان از منظر ایشان عبارت‌اند از روشنگری و افشاگری دروغ‌ها و شایعات دشمنان (بیانات در مراسم سی‌وسومین سالگرد رحلت امام خمینی

(رحمه الله)، ۱۴/۰۳/۸۴۰۱، <https://khl.ink/f/50381>، امید دهی به مردم (گزیده‌ای از بیانات در دیدار اعضای مجلس خبرگان رهبری، ۱۴/۰۷/۸۳۹۸، <https://khl.ink/f/43591>، برخورد قانونی و قضایی (بیانات در دیدار رئیس و مسئولان قوه قضائیه، ۱۴/۰۴/۸۴۰۱، <https://khl.ink/f/50545>) و پلیسی (بیانات در دیدار جمعی از فرماندهان نیروی انتظامی، ۱۴/۰۲/۸۳۹۸، <https://khl.ink/f/42381>) با عوامل داخلی دشمنان، کار پژوهشی و تحقیقاتی در رابطه با فضای مجازی و تهدیدهای آن (بیانات در ارتباط تصویری با مراسم مشترک دانش‌آموختگی دانشجویان دانشگاه‌های افسری نیروهای مسلح، ۱۴/۰۷/۸۳۹۹، <https://khl.ink/f/46633>).

ایشان ضمن انتقاد از کسانی که به ول و رها بودن فضای مجازی افتخار می‌کنند بر مدیریت فضای مجازی تأکید کرده و آن را یکی از اصلی‌ترین راه‌های مقابله با جنگ روانی دشمنان می‌دانند (سخنرانی نروزی خطاب به ملت ایران، ۱۴/۰۱/۸۴۰۰، <https://khl.ink/f/47576>) به نظر ایشان هدایت و مدیریت فضای مجازی توسط عوامل مسلط بین‌المللی از لحاظ خبردهی، خبرسانی، تحلیل داده‌ها، بی‌پناه رها کردن مردم است از این‌رو ایجاد شبکه ملی اطلاعات یکی از ضروریات است. از این‌رو نسبت به کوتاهی مسئولین در این امر ابراز دلخوری می‌کنند. (بیانات در ارتباط تصویری با جلسه هیئت دولت، ۱۴/۰۶/۸۳۹۹، <https://khl.ink/f/46303>) همچنین در پاسخ کسانی که در مخالفت با فیلترینگ فضاهای مجازی غیرقابل کنترل و مضر می‌گویند نباید جلو فضای مجازی را گرفت کشورهایی را مثال می‌زنند که شبکه ملی اطلاعات درست کرده‌اند و فضای مجازی را به نفع خودشان و به نفع ارزش‌های مورد نظر خودشان کنترل نموده‌اند. (بیانات در دیدار مسئولان نظام، ۱۴/۰۳/۸۳۹۶، <https://khl.ink/f/36824>)

همچنین ایشان ضمن تأکید بر انجام کارهای لازم در مقابله با جنگ روانی دشمن در فضای مجازی به مسئولین ذی‌ربط توصیه می‌کنند که در این راه نباید از کسی ترسید: «خدای متعال به پیغمبرش می‌فرماید که «وَ تَخَشَى النَّاسَ وَاللَّهُ أَحَقُّ أَنْ تَخْشَاهُ» (احزاب/ ۳۷)؛ از مردم نباید ترسی؛ از حرف این‌وآن نباید ترسی. بالاخره هر اقدام مثبتی، هر کار مهمی ممکن است یک

عده‌ای مخالف داشته باشد؛ مخالف، مخالفت می‌کند. امروز با حضور فضای مجازی، نوع مخالفت‌ها هم غالباً نوع برخوردکننده و تیز و آزاردهنده است؛ اگر چنانچه یک حرکت مهم صحیح متقن محاسبه شده‌ای انجام می‌گیرد، باید ملاحظه این‌ها را نکنند.» (سخنرانی تلویزیونی به مناسبت سی و یکمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله)، ۱۴/۰۳/۱۳۹۹، <https://khl.ink/f/45814>)

فرصت‌های فضای مجازی

علاوه دفاع از ارزش‌ها و مقابله با تهاجم فرهنگی دشمن در فضای مجازی که از منظر امام خامنه‌ای فرصت جهاد فی سبیل الله است فرصت‌های دیگری را ایشان بر شمرده‌اند که آن‌ها هم نوعی جهاد فی سبیل الله هستند:

دولت الکترونیک و خدمت‌رسانی سریع‌تر به مردم

دولت الکترونیک به به‌کارگیری فناوری اطلاعات برای تحقق سیاست‌های نظام اداری اطلاق می‌شود. (بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۸ کل کشور، ۱۳۹۷/۸/۲۵، rc.majlis.ir/fa/report/show/1101157) تا بهره‌وری داخلی را بهبود بخشد، خدمات عمومی را ارائه دهد. امام خامنه‌ای در ذیل اصل ۲۵ سیاست‌های کلی برنامه پنج‌ساله هفتم بر تحقق دولت الکترونیک تأکید دارند. (ابلاغ سیاست‌های کلی برنامه هفتم با اولویت پیشرفت اقتصادی توأم با عدالت، ۲۱/۰۶/۸۴، <https://khl.ink/f/50920>) چراکه دولت الکترونیک موجب تسهیل زندگی مردم است: «یکی از چیزهایی که در جهت‌گیری‌های کلی دولت باید مورد نظر باشد، تسهیل زندگی برای مردم است. زندگی کردن را برای مردم باید آسان کرد. این یک سرفصل مهم است که اگر چنانچه انسان این را باز کند، خواهیم دید که بسیاری از خواسته‌های اقتصادی، بسیاری از کارکردهای مربوط به دولت، همین دولت الکترونیک [است].» (بیانات در دیدار رئیس‌جمهور و اعضای هیئت دولت، ۰۸/۰۶/۱۳۸۹، <https://khl.ink/f/10129>)

ایشان در توصیه‌های خود به کارگزاران حکومت نسبت به خدمت به مردم و تسریع در این امر با استناد به آیات ذیل آن‌ها را به مسابقه در خدمت‌رسانی به مردم تشویق می‌کنند: «فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ» (بقره/ ۱۴۸؛ مانده/ ۴۸)؛ در نیکی‌ها و اعمال خیر، بر یکدیگر سبقت جویید!» (بیانات در خطبه‌های نماز جمعه، ۱۸۳۸۲/۰۲۲، <https://khl.ink/f/3168>) «سابقوا اِلَى مَغْفِرَةٍ مِنْ رَبِّكُمْ» به سوی مغفرتی که از سوی خدای شماسست از هم سبقت بجویید» (بیانات در دیدار زائرین و مجاورین حرم مطهر رضوی، ۱۸۳۸۲/۰۱۱، <https://khl.ink/f/3167>) همچنین با استناد به آیه «وَأَعْيُنُهُمْ تَفِيضُ مِنَ الدَّمْعِ حَزَنًا» (توبه: ۹۲)؛ درحالی‌که چشمانشان از اندوه اشک‌بار بود» و با اشاره به کسانی که به خاطر محرومیت از جهاد و انفاق در راه خدا گریه می‌کردند؛ توصیه می‌کنند که اشتیاق برای قبول مسئولیت و تلاش در این راه به خاطر خدمت به مردم باشد. (بیانات در دیدار نمایندگان مجلس، <https://khl.ink/f/2624>، ۲۰/۰۳/۱۳۷۱)

فرصت تبلیغ و انتشار خوبی‌ها از طریق فضای مجازی

امام خامنه‌ای در باره اهمیت فرصت تبلیغ و انتشار خوبی‌ها از طریق فضای مجازی می‌فرماید: «این، ابزارهای تسهیل‌کننده، مثل رایانه‌ها و ارتباطات اینترنتی و فضای مجازی و سایبری هم که الآن در اختیار شماسست. اگر بتوانید این‌ها را یاد بگیرید، می‌توانید یک کلمه حرف درست خودتان را به هزاران مستمعی که شما آن‌ها را نمی‌شناسید، برسانید؛ این فرصت فوق‌العاده‌ای است؛ مبدا این فرصت ضایع شود. اگر ضایع شد، خدای متعال از من و شما روز قیامت سؤال خواهد کرد» (بیانات در دیدار علما و روحانیون خراسان شمالی، ۱۹/۰۷/۸۳۹۱، <https://khl.ink/f/21151>) از جمله مسائلی که ایشان پیشنهاد می‌کنند در فضای مجازی تبلیغ شود می‌توان به تبلیغ دین (بیانات در دیدار روحانیون استان سمنان، ۱۷/۰۸/۱۳۸۵، <https://khl.ink/f/8841>)، ترویج انقلاب اسلامی با انتشار اسناد تاریخی آن، (دیدار مسئولان و محققان مرکز اسناد انقلاب اسلامی با رهبر انقلاب، ۳۱/۰۱/۸۳۹۰، <https://khl.ink/f/12125>)، معرفی امام خمینی و مردم‌سالاری دینی و ولایت‌فقیه (بیانات در

مراسم بیست و پنجمین سالگرد رحلت امام خمینی (رحمه‌الله)، ۱۴/۰۳/۸۳۹۳،
(<https://khl.ink/f/26615>) اشاره نمود.

ایشان انتشار خوبی‌ها و افکار صحیح در فضای مجازی و پاسخ به ابهام‌آفرینی در این فضا را نوعی جهاد می‌شمارند که دستور قران است: «هرکدام از شما [جوانان] به‌عنوان یک وظیفه، مثل یک چراغی، مثل یک نوری پیرامون خودتان را روشن کنید. امروز خوشبختانه میدان باز است برای انتشار افکار. این فضای عمومی در کنار مشکلاتی که ممکن است به وجود بیاورد، برکات بزرگی هم دارد؛ می‌توانید افکار درست را، افکار صحیح را منتشر کنید، پاسخ به اشکالات را، پاسخ به ابهام‌آفرینی‌ها را در این فضا با استفاده از این امکان منتشر کنید و می‌توانید در این زمینه به معنای واقعی کلمه جهاد کنید.» (بیانات در پایان مراسم عزاداری اربعین حسینی، ۰۵/۰۷/۸۴۰۰، <https://khl.ink/f/48746>)

در جایی دیگر ایشان به‌طور ضمنی فعالیت‌های تبلیغی در این فضا را مصداق عمل به آیه «... وَ تَوَاصَوْا بِالْحَقِّ وَ تَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ» (عصر: ۳) می‌شمارند: «دشمن دو هدف را به نظر ما در جنگ نرم دنبال می‌کند... یکی این است که این زنجیره تواصی به حق و به صبر را قطع کند؛ دوّم اینکه حقایق را وارونه نشان بدهد که تبلیغات فراوانی هم دارند که حقایق عالم را راحت به‌عکس و به‌دروغ وارونه نشان بدهند... من یک‌وقتی گفتم جوان‌های ما افسران جنگ نرم ما هستند. جوان‌ها نباید اجازه بدهند یک چنین اتّفاقی بیفتد و باید امیدآفرینی کنند، باید توصیه به ایستادگی، توصیه به تبلی نکردن، توصیه به خسته نشدن کنند؛ این‌ها کارهایی است که جوان‌های ما که گفتیم افسران جنگ نرم هستند بر عهده دارند. البتّه امروز فضای مجازی یک فرصتی است برای این کار. حالا دشمنان از فضای مجازی جور دیگر استفاده می‌کنند اما شما جوان‌های عزیز این‌جوری از آن استفاده کنید: از فضای مجازی استفاده کنید برای امیدآفرینی، برای توصیه به صبر، برای توصیه به حق، برای بصیرت‌آفرینی، برای توصیه به خسته نشدن، تبلی نکردن، بیکاره نماندن و مانند این‌ها. خب این در مورد این کارِ اوّل دشمن که قطع زنجیره تواصی و حفاظت از یکدیگر است.» (بیانات در سخنرانی تلویزیونی به مناسبت عید مبعث، <https://khl.ink/f/47510>، ۲۱/۸/۸۳۹۹)

برای لزوم انجام فعالیت‌های تبلیغی در فضای مجازی به آموزه‌های مختلف قرآنی می‌توان استناد کرد از جمله تبلیغ، ابلاغ، دعوت، هدایت، انذار، تبشیر، وعظ، امر به معروف، نهی از منکر، رسالت، تعلیم، ارشاد، بیان، تذکر، تواصی و...؛ که نقل مستندات قرآنی آن‌ها در این مختصر نمی‌گنجد.

ایجاد حرکت علمی

امکانات فضای مجازی یکی از فرصت‌های نابی است که مراکز علمی و پژوهشی می‌توانند از آن در جهت رشد علمی کشور استفاده کنند. امام خامنه‌ای در این باره می‌فرمایند: «دانشگاه را از لحاظ تدریس به یک میدان پرتحرک تبدیل کنید؛ با تعامل دانشجو با استاد، تحرک استاد، مطالعه استاد، دسترسی استاد به مراکز علمی و اطلاعات علمی و نشریات علمی - که امروز خوشبختانه با رواج اینترنت و چیزهای دیگر، خیلی از گذشته آسان‌تر شده - دانشگاه را به یک مجلس عمومی دائماً در حال مباحثه و در حال کار تبدیل کنید؛ دانشجو را رشد بدهید و تربیت کنید» (بیانات در دیدار اساتید دانشگاه‌های استان خراسان در دانشگاه فردوسی، ۲۵/۰۲/۸۳۸۶،

<https://khl.ink/f/3382>)

در قرآن کریم و روایات معصومین (علیهم‌السلام) در فضیلت علما و علم و تشویق به علم‌آموزی سخنان فراوانی وجود دارد که در اینجا فقط چند مورد از آن‌ها ذکر می‌شود: «بِرَفْعِ اللَّهِ الَّذِينَ آمَنُوا مِنْكُمْ وَالَّذِينَ أُوتُوا الْعِلْمَ دَرَجَاتٍ (مجادله/ ۱۱)؛ خداوند کسانی را که ایمان آوردند و آنان را که علم داده شدند بسیار بلندمرتبه می‌فرماید.» در جایی دیگر مؤمنین را به علم‌آموزی تشویق می‌فرماید: «فَسْئَلُوا أَهْلَ الذِّكْرِ إِنْ كُنْتُمْ لَا تَعْلَمُونَ» (نحل/ ۴۳) پس اگر نمی‌دانید از آگاهان بپرسید.» حضرت رسول‌الله (صلی‌الله‌علیه‌وآله) در باره لزوم علم‌آموزی می‌فرمایند: «علم‌آموزی بر هر مسلمانی واجب است.» (امام ششم علیه‌السلام، ۱۴۰۰: ص ۱۳)

فضایی برای شناخت و جواب دادن به شبهه‌ها و پرسش‌ها

شبهه به معنی ایراد، اشکال، ایجاد تردید، به اشتباه انداختن و مسلم نبودن است. (سجادی، ۱۳۷۳: ج ۲، ص ۱۰۳۷) در شبهه دو چیز در اثر مماثلت از همدیگر تشخیص داده نمی‌شوند: «وَمَا قَتَلُوهُ وَمَا صَلَبُوهُ وَلَٰكِن تَشْبَهُ لَهُمْ» (نساء/ ۱۵۷)؛ عیسی را نکشتند و به دار نزدند لیکن کار بر آن‌ها مشتبه شد».

امیرالمؤمنین (علیه‌السلام) در بیان وجه تسمیه شبهه می‌فرماید: «إِنَّمَا سُمِّيَتْ الشُّبُهَةُ شُبُهَةً لِأَنَّهَا تُشْبِهُ الْحَقَّ» (شریف الرضی، ص ۸۱، خطبه ۳۸؛ تمیمی آمدی، ۱۳۶۶: ص ۷۲) شبهه را از این رو شبهه نامیدند زیرا که شباهت به حق دارد. طرفداران باطل به گونه‌ای سخنان خود را تنظیم کرده و با آب‌وتاب بیان می‌نمایند که مردم آن سخن را حق می‌پندارند به طوری که واقعیت بر مردم پوشیده می‌شود. از این رو دشمنان اسلام و ایران در فضای مجازی در راستای تهاجم فرهنگی و جنگ نرم و با توجه به سلطه‌ای که دارند از هر وسیله‌ای برای القای انواع شبهات در اذهان مردم استفاده می‌کنند.

قرآن کریم ما را به پرهیز از شبهات توصیه می‌کند به این معنی که نباید گرفتار شبهات شویم و اگر شبهه‌ای پیش آمد به دنبال پاسخ آن باشیم تا در وجود ما شک و تردیدی باقی نماند از این رو می‌فرماید: «وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا» (اسراء/ ۳۶) از آنچه نمی‌دانی پیروی نکن، چراکه گوش، چشم و دل‌ها، همه مسئول‌اند».

البته ناگفته نماند که به‌طورکلی وادی شبهه وادی خطرناکی است و هر کسی توانایی پاسخگویی شبهات را ندارد. از این رو عقلاً قبل از گرفتار شدن در دام شبهات، با زمان‌شناسی و فراگیری نیازهای علمی‌شان، خویش را مصونیت می‌بخشند تا هنگام مواجهه با مخالفان، خود را نباخته و توان جوابگویی را داشته باشند. خداوند متعال به این مهم این‌گونه توصیه می‌کند: «الَّذِينَ يَسْتَمِعُونَ الْقَوْلَ فَيَتَّبِعُونَ أَحْسَنَهُ أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَاهُمُ اللَّهُ وَ أُولَٰئِكَ هُمْ أُولُوا الْأَلْبَابِ» (زمر/ ۱۸) (همان) کسانی که به سخن (ها) گوش فرا می‌دهند و از نیکوترین آن پیروی می‌کنند؛ آنان کسانی هستند که خدا راهنمایی‌شان کرده و فقط آنان خردمندان‌اند. «

نکته ظریفی که در پایان آیه شریفه آمده این است که تنها اندیشمندان و صاحب نظرانی که قدرت و توان تشخیص «قول احسن» را دارند می‌توانند وارد وادی شبهات و نقد و بررسی و تمیز درست از نادرست شوند نه هر کسی، در هر سن و سال و سطحی از معلومات می‌تواند این چنین باشد؛ بنابراین تا وقتی که انسان اعتقادهایش را از منابع موثوق و معتبر محکم نکرده و قدرت پاسخگویی به شبهات را ندارد، نباید در این وادی قدم بگذارد.

امام صادق (علیه السلام) در بیانی زیبا به این مسئله این گونه تصریح می‌کنند: «الْعَالَمُ بِرَمَانِهِ لَا تَهْجُمُ عَلَيْهِ اللُّوَابِسُ؛ (کلینی، ۱۴۰۷ ق: ج ۱، ص ۲۷؛ ابن شعبه حرانی، ۱۳۶۳ ق: ص: ۳۵۶) کسی که زمان شناس است شبهات بر او هجوم نخواهد آورد.» از این رو این که امام خامنه‌ای خطاب به اساتید و مدیران دانشگاه امام صادق (علیه السلام) و نه عامه مردم می‌فرمایند که فضای مجازی فرصتی است برای شناسایی و پاسخگویی به شبهات: «امروز شما ملاحظه کنید، هر انسانی که فرض کنید یک تبلت دستش باشد، با همه افکار و حرف‌های انحرافی می‌تواند روبرو و مواجه بشود؛ حالا به قدری که ظرفیت دارد. با این نگاه به مسئله نگاه کنید که شما چقدر نقش می‌توانید ایفا کنید. به نظر من این وسایل رسانه‌ای جدید، هم یک فرصت است، هم یک خطر است؛ فرصت از دو نظر، خطر از یک جهت. خطر از این جهت که ممکن است این حرف‌ها و شبهه‌ها، در ذهن جوان‌ها و در ذهن غیر جوان‌ها اثر بگذارد و این‌ها را منحرف کند؛ این جهت خطر است. اما از دو جهت فرصت است: یکی اینکه ما مطلع می‌شویم که چه شبهه‌هایی وجود دارد. یکی از مشکلات کار ما این است که ما شبهه‌ها را نمی‌شناسیم. من می‌بینم خیلی از آقایان محترم خب با دانشجو مواجه‌اند، [اما] آنچه در ذهن او و در دل او می‌گذرد را نمی‌دانند. ما به برکت فضای مجازی و این رسانه عظیم عمومی می‌توانیم کشف کنیم که چه چیزهایی امروز مطرح است؛ این یک فرصت [است] که خب فرصت بسیار باارزشی است. فرصت دَوّم هم این است که از همین طریق می‌توانیم شبهه را برطرف کنیم و آن را ازاله کنیم؛ بنابراین اینکه گفت «هر عسری دو یُسّر همراهش است»، اینجا این تهدید دو فرصت همراه خودش دارد که از این دو فرصت باید حداکثر استفاده را کرد.» (دیدار جمعی از

مدیران و اساتید مؤسسه امام صادق با رهبر انقلاب، ۰۱/۰۳/۸۳۹۶،
(<https://khl.ink/f/36634>)

نتیجه

فضای مجازی با توجه به ماهیت و شرایط منحصر به فردی که دارد تهدیدها و فرصت‌هایی را پیش روی ما قرار داده است. فضای مجازی چون تحت تسلط بیگانگان است، تهدید بزرگی علیه اسلام، نظام اسلامی، تمامیت ارضی کشور، آموزش و پرورش و دین و ایمان مردم است چراکه دشمنان از آن به‌عنوان وسیله‌ای مؤثر برای تهاجم فرهنگی و جنگ نرم علیه مردم و نظام اسلامی استفاده می‌کنند. به شهادت قرآن در طول تاریخ هم این چنین بوده و همواره دشمنان حقیقت از هر وسیله‌ای برای ضربه زدن به حق و اهل حق استفاده می‌کردند. مقام معظم رهبری با توجه به شناخت صحیحی که از این فضا دارند با نگاهی قرآنی و بر اساس قاعده نفی سبیل مسئولین را توصیه می‌کنند که هر چه زودتر فضای مجازی کشور را از تحت سلطه دشمن خارج کنند و مدیریت آن را به دست بگیرند. از منظر ایشان مقابله با تهاجم فرهنگی و جنگ نرم دشمنان در این فضا در حکم جهاد فی سبیل الله است چراکه دشمنان با صرف هزینه‌های بسیار با القای انواع شبهات و شایعات در صدد اختلال در امنیت روانی و جلب اعتماد آن‌ها از اسلام و نظام اسلامی و زدودن ایمان دینی مردم، غفلت جوانان از دین، مقدسات، عفت و حیا هستند. از مصادیق جهاد در برابر دشمنان در فضای مجازی که امام خامنه‌ای بدان اشاره کرده‌اند می‌توان به تبیین و افشاکاری دروغ‌ها و فریب‌های دشمنان، برخورد قانونی و قضایی و پلیسی با عوامل آن‌ها، مدیریت فضای مجازی از خارج کردن فضای مجازی از تحت اختیار دشمنان و ایجاد شبکه ملی اطلاعات، انجام کارهای پژوهشی و تحقیقاتی، امید دهی به مردم و... اشاره نمود.

فضای مجازی فرصت است از این جهت که می‌توان با استفاده از آن به مردم خدمت کرد و خدمت‌رسانی به آن‌ها را تسهیل و سریع‌تر نمود و همچنین با استفاده از این فضا می‌توان در حد بسیار وسیعی به تبلیغ خوبی‌ها و معارف حقه پرداخت و پرسش‌ها و شبهات مردم را کشف کرده و پاسخ داد و در جهت رشد علمی کشور از آن استفاده نمود.

منابع

الف) کتب

قرآن کریم

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، ۱۴۰۴ / ۱۳۶۳ ق، تحف العقول عن آل الرسول (صلی الله علیه وآله)، تحقیق و تصحیح: غفاری، علی اکبر، قم، جامعه مدرسین، چاپ دوم.
۲. امام ششم، جعفر بن محمد (علیه السلام) ۱۴۰۰ ق، مصباح الشریعة، بیروت، اعلمی، چاپ اول.
۳. تمیمی آمدی، عبدالواحد بن محمد، ۱۳۶۶ ش، تصنیف غررالحکم و درر الکلم، تحقیق و تصحیح: درایتی، مصطفی، قم، دفتر تبلیغات حوزه علمیه قم، چاپ اول.
۴. جهانگیر، عیسی، مجموعه مقالات دومین همایش بین‌المللی دین و رسانه، منوگرافی فضای سایبر شیعی (وضعیت فعلی، ضرورت بازنگری در رویکردها و اتخاذ راهبردهای مناسب)، ۱۳۸۸ ش، قم، مرکز پژوهش‌های اسلامی صداوسیما، چاپ اول.
۵. رضایی اصفهانی، محمدعلی و جمعی از پژوهشگران، ۱۳۸۷-۱۳۸۸، تفسیر قرآن مهر، ۲۴ جلد، قم، پژوهش‌های تفسیر و علوم قرآن، چاپ اول.
۶. سجادی، جعفر، ۱۳۷۳، فرهنگ معارف اسلامی، ۳ جلد، تهران، کوش، چاپ افست.
۷. سیاح طاهری، محمدحسین، بی‌تا، حقیقت مجازی (در باره فضای مجازی چه بدانیم و چه بگوییم؟)؛ جهان مجازی - فضای حقیقی، تهران، مرکز ملی فضای مجازی، بی‌چا.
۸. شریف الرضی، محمد بن حسین، ۱۴۱۴ ق، نهج البلاغة (للصباحی صالح)، محقق / مصحح: فیض الإسلام، قم، هجرت چاپ اول.
۹. فاضل لنکرانی، الشیخ محمد، ۱۳۸۳ ش، القواعد الفقہیة، محقق: فاضل لنکرانی، محمدجواد، قم، مرکز فقه الأئمة الأطهار علیهم السلام، چاپ اول.

۱۰. قرآنتی، محسن، ۱۳۸۷ ش، تفسیر نور، ۱۰ جلد، تهران، مرکز فرهنگی درس‌هایی از قرآن؛ چاپ چهاردهم.
۱۱. کامیاب مهر، حسام، قهرمانی، کورش، ۱۳۹۷، تهاجم فرهنگی به زبان ساده تهران، انتشارات فرزنانگان دانشگاه، بی‌چا.
۱۲. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، ۱۴۰۷ ق، الکافی، محقق-مصحح: غفاری علی‌اکبر و آخوندی، محمد، ۸ جلد، تهران، دار الکتب الإسلامية، چاپ چهارم.
۱۳. موسوی بجنوردی، سید حسن، ۱۳۷۷ ش، القواعد الفقهیة، محقق: درایتی، محمدحسین و مهریزی، مهدی، ۷ جلد، قم، نشر الهادی، چاپ اول.

ب) مقالات

۱۴. دانایی‌فرد، حسن؛ مصطفی‌زاده، معصومه؛ صادقی، محمدرضا، تابستان ۱۳۹۳، «واکاوی و تحلیل تبعات سکوت ملی در نظام‌های سیاسی (مقاله علمی وزارت علوم)»، چشم‌انداز مدیریت دولتی، سال پنجم، شماره ۱۸.
۱۵. رستگار، ایرج؛ زمستان ۱۳۹۰، «ارتباطات دیجیتال و شکل‌گیری مارپیچ سکوت موج»، جامعه، فرهنگ و رسانه، شماره ۱، صص ۱۰۹-۱۲۲.
۱۶. رستمی، محسن و فرنیان، اصغر، بهار ۱۴۰۰، «فرصت‌ها و تهدیدات فضای مجازی از منظر مقام معظم رهبری (مدظله‌العالی)»، فصلنامه دانشنامه علوم سیاسی، سال دوم؛ شماره دوم، صص ۱-۳۶.
۱۷. زینوی وند علی و کیمیا محمدی، ۱۳۹۳ ش، «قاعده نفی سبیل در اندیشه اسلامی و سیاست خارجی جمهوری اسلامی ایران»، فصلنامه مطالعات انقلاب اسلامی، شماره ۳۶، صص ۱۶۷-۱۸۲.
۱۸. شریعتمداری، حسین، دوشنبه ۲۵ اردیبهشت ۱۳۹۱، «احتیاط به مارپیچ نزدیک می‌شوید!»، روزنامه کیهان، شماره ۲۰۲۰۸.

۱۹. فرقانی نیا، جمشید، کمالی، سیدمحسن، زمستان ۱۳۸۵، «عملیات ضد جنگ روانی»، فصلنامه علوم و فنون نظامی، سال سوم، شماره ۷، ص ۱-۱۳.
- ج) پایگاه‌های اینترنتی
۲۰. بیسی نسا، مشرق نیوز، ۱۴۰۱/۸/۲۲: <https://www.mashreghnews.ir/news/1435443>، مشاهده: ۱۴۰۱/۱۲/۴.
۲۱. پور اسماعیل، حسن؛ رجبی، ابوالقاسم؛ بنار، محسن، «بررسی لایحه بودجه سال ۱۳۹۸ کل کشور، ۱۳۹۷/۱۰/۲۵، بخش دولت الکترونیک»، <https://rc.majlis.ir/fa>، مشاهده ۱۴۰۲/۵/۱۰.
۲۲. خامنه‌ای، سیدعلی، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir/>، مشاهده: ۱۴۰۲/۵.
۲۳. شهریاری، حمید، پایگاه اطلاع‌رسانی دفتر حفظ و نشر آثار حضرت آیت‌الله‌العظمی سیدعلی خامنه‌ای، <https://farsi.khamenei.ir/>، مشاهده: ۱۴۰۲/۵/۱۰.
۲۴. مجدی زاده، زهرا، بخش ارتباطات و بسایت تبیان، ۰۸/۰۶/۱۳۹۳: <https://article.tebyan.net/283863>، مشاهده: ۱۴۰۱/۱۲/۴.

Bibliography

A- Books

- *Quran – e – Karim (The Holy Quran)*
- ۱. Fadel Lankarani, Sheikh Mohammad, *Al-Qawaid al-Fiqhiyyah (Jurisprudential Principles)*, Researched by: Fadel Lankarani, Mohammad Javad, Qom: Markaz-e Feq-e al-Aimamah al-At'har (Alayhim al-Salam), 1st Edition, 1383 SH (2004 CE).
- ۲. Ibn Shu'bah Harrani, Hassan bin Ali, *Tuhaf al-Oqoul an Aal al-Rasool (SAW) (Gifts of Intellects from the Family of the Prophet)*, Edited and Corrected by: Ghaffari, Ali Akbar, Qom: Jame'eh Modarresin, 2nd Edition, 1404 AH / 1363 SH (1985 CE).
- ۳. Imam 6, Jafar bin Mohammad (AS), *Misbah al-Shari'ah (The Lamp of the Sharia)*, Beirut: A'lami, 1st Edition, 1400 AH (1979 CE).
- ۴. Jahangir, Eisa, *Collection of Articles of the 2nd International Conference on Religion and Media*, Monographics of Shiite Cyber Space (Current Situation, Necessity of Reviewing Approaches, and Adopting Suitable Strategies), Tehran: Sada va Sima Islamic Research Center, 1st Edition, 1388 SH (2009 CE).
- ۵. Kamyab Mehr, Hessem and Qahremani, Kourosch, *Tahavol-e Farhangi be Zaban Sadeh (Cultural Invasion; in Simple Language)*, Tehran: Ferdowsi University Publications, n.d.
- ۶. Kulayni, Mohammad bin Ya'qub bin Ishaq, *Al-Kafi*, Researched/Corrected by: Ghaffari Ali Akbar and Akhoundi, Mohammad, 8 Volumes, Tehran: Dar al-Kutub al-Islamiyyah, 4th Edition, 1407 AH (1986 CE).
- ۷. Moosavi Bojnourdi, Seyyed Hassan, *Al-Qawaid al-Fiqhiyyah (Jurisprudential Principles)*, Researched by: Dirayati, Mohammad Hossein and Mehrezi, Mehdi, 7 Volumes, Qom: Nashr al-Hadi, 1st Edition, 1377 SH (1998 CE).

۸. Qaraati, Mohsen, *Tafsir-e Noor (Interpretation of Light)*, 10 volumes, Tehran: Cultural Center for Quranic Lessons, 14th Edition, 1387 SH (2008 CE).
۹. Rezaei Esfahani, *Mohammad Ali and a Group of Researchers*, Tafsir Quran Mehr (Mehr Quran Commentary), 24 Volumes, Qom: Research on Exegesis and Quranic Sciences, 1st Edition, 1387 SH - 1388 SH (2008 CE - 2009 CE).
۱۰. Sajjadi, Jafar, *Farhang-e Ma'arif-e Eslami (Dictionary of Islamic Sciences)*, 3 Volumes, Tehran: Koomesh, Off-set Printing, 1373 SH (1994 CE).
۱۱. Sharif al-Radhi, Mohammad bin Hussein, *Nahj al-Balagha (The Peak of Eloquence) (by Sobhi Saleh)*, Researched/Corrected by: Feiz al-Islam, Qom: Hijrat, 1st Edition, 1414 AH (1993 CE).
۱۲. Siyah Taheri, Mohammad Hossein, *Haqiqat-e Majazi (Virtual Reality: What Do We Know and What Should We Say About the Virtual Space - Real Space)*, Tehran: National Center for Cyberspace, (Not Printed).
۱۳. Tamimi Amadi, Abdulwahid bin Mohammad, *Tafsir Ghurar al-Hikam wa Durar al-Kalim (Exegesis of The Gems of Wisdom and Pearls of Speech)*, Researched and Corrected by: Dirayati, Mostafa, Qom: Daftar-e Tablighat-e Qom Islamic Seminary, 1st Edition, 1366 SH (1987 CE).

B- Articles

۱۴. Danayifard, Hassan; Mostafazadeh, Masoumeh; Sadeqi, Mohammad Reza, Summer 1393 SH (2014-2015 CE), "Wakavī va Tahalil Tab'at-e Sokoot-e Melli dar Nizam-ha-ye Siyasi (Scientific Article of the Ministry of Science)", Cheshmandaz-e Modiriyat-e Daulati, Volume 5, Number 18.
۱۵. Farqani Nia, Jamsheed; Kamali, Seyed Mohsen, Winter 1385 SH (2006-2007 CE), "Amaliyat-e Zed-e Jang-e Ravani (Operations

Against the Psychological War”, Faslnameh-e Olum va Fanoun-e Nezam-e Nizami, Year 3, Number 7, pp. 1-13.

۱۶. Rastegar, Iraj, Winter 1390 SH (2011-2012 CE), “*Ertibatāt-e Digitali va Shakālgiri-ye Marpij-e Sokoot-e Mavaj*” (*Digital Communications and the Formation of the Spiral of Silence in Waves*), Jame'e, Farhang va Rasaneh, Number 1, pp. 109-122.
۱۷. Rostami, Mohsen and Farnian, Asghar, Spring 1400 SH (2021-2022 CE), “*Forsat-ha va Tehdatat-e Fazā-ye Majāzi az Manzar-e Maqam-e Mo'azzam-e Rahbari (Modazillah-ul-Ali) (Opportunities and Threats of Virtual Space from the Viewpoint of the Supreme Leader's Office)*”, Faslnameh-e Daneshnameh-ye Olum-e Siyasi, Year 2, Number 2, pp. 1-36.
۱۸. Shariatmadari, Hossein, Tuesday, 25 Ordibehesht 1391 SH (May 14, 2012 CE), “*Ehtiyat be Marpij Nazdik Mishavid! (Caution Approaching the Spiral!)*”, Kayhan Newspaper, Number 20208.
۱۹. Zeinovicand, Ali and Kimiya Mohammadi, 1393 SH (2014-2015 CE), “*Qa'edeh-e Nafy-e Sabīl dar Andisheh-ye Eslami va Siyasat-e Khareji-ye Jomhuri-e Eslami-ye Iran*” (*The Principle of Negation of Hostility in Islamic Thought and the Foreign Policy of the Islamic Republic of Iran*), Faslnameh-e Motale'at-e Enqelab-e Eslami, Number 36, pp. 167-182.

C- Internet Sources:

۲۰. Khamenei, Seyyed Ali, *Paygah-e E'telar-rasani-ye Dafte Hifz-o Nashr-e Asar-e Hazrat Ayatollah-e A'zam Seyyed Ali Khamenei (Information Base of the Office for Preservation and Publication of the Works of His Eminence Ayatollah Seyyed Ali Khamenei)*, <https://farsi.khamenei.ir/>, Accessed: 1402/5 SH (2023/06 CE).
۲۱. Mojaddi Zadeh, Zahra, *Bakhsh-e Ertebatat-e Website-e Tebyan (Communications Section of the Tebyan Website)*, 06/08/1393 SH

- (08/30/2014 CE): <https://article.tebyan.net/283863>, Accessed: 12/4/1401 SH (2/23/2023 CE).
۲۲. No. Author, *Mashregh News*, 8/22/1401 SH (11/13/2022 CE): <https://www.mashreghnews.ir/news/1435443>, Accessed: 12/4/1401 SH (2/23/2023 CE).”
۲۳. Pour Esmaeil, Hassan; Rajabi, Abolqasem; Bonar, Mohsen, '*Barresi-e Layeh-ye Boodjeh-e Sal-e 1398 Kol-e Keshvar, Bakhsh-e Daulat-e Electronic, ('Review of the Draft Budget for the Year 1398/ 2019-2020 for the Entire Country, 10/25/1397 SH (1/15/2019 CE), Electronic Government Section)*, 10/25/1397 SH (1/15/2019 CE), <https://rc.majlis.ir/fa>, Accessed: 5/10/1402 SH (7/31/2023 CE).
۲۴. Shahriari, Hamid, *Paygah-e E'telar-rasani-ye Dafte Hifz-o Nashr-e Asar-e Hazrat Ayatollah-e A'zam Seyyed Ali Khamenei (Information Base of the Office for Preservation and Publication of the Works of His Eminence Ayatollah Seyyed Ali Khamenei)*, <https://farsi.khamenei.ir/>, Accessed: 1402/10 SH (2023/11 CE).